

ISLAM AND THE AHMADIYYA JAMA'AT, HISTORY, BELIEF, PRACTICE

Simon Ross Valentine

London: Hurst Publishers, 2008, 263 sayfa.

ISBN: 1850659168

Halide Rumeysa KÜÇÜKÖNER

Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, Diyarbakır, Türkiye,
rumeysah@hotmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0141-8287>
Asst. Prof., Dicle University, Faculty of Theology,
Department of History of Islamic Sects, Diyarbakir, Turkey,
rumeysah@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0141-8287>

Article Types / Makale Türü

Book Review / Kitap Değerlendirmesi

Received / Makale Geliş Tarihi

10/12/2021

Accepted / Kabul Tarihi

16/12/2021

<https://doi.org/10.26791/sarkiat.1035081>

ÖZ

Bu çalışmada Simon Ros Valentine'in *Islam and the Ahmadiyya Jama'at, History, Belief, Practice* adlı eseri değerlendirilmiştir. Eser Ahmedîlerle ilgili yapılan az sayıdaki akademik çalışmadan biri olması yönüyle oldukça değerlidir. Çalışma Ahmedîliği erken dönemden günümüze kadar konu etmektedir. Ancak çalışmanın konusunun bu denli geniş olması eserin Ahmedîlik ile ilgili detay vermeyen "genel bir çalışma" özelliği taşımasına neden olmuştur. Ayrıca Valentine'in "sosyolog" kimliğiyle Ahmedîliği araştırması, eserin her yerinde kendisini hissettirmiştir. Zira Ahmedîliğin teorik çerçevesini dahi erişim imkânının zor olmadığı eserler üzerinden değil de Ahmedîlerle ilgili bireysel tecrübelerine dayanarak vermiştir. Bu durum da eserdeki bilgilerin oldukça subjektif verilere dayanmasına ve eserin en önemli sınırlılıklarından birisini oluşturmasına neden olmuştur. Bu çalışmada da, on bir bölümden oluşan *Islam and the Ahmadiyya Jama'at, History, Belief, Practice* adlı kitabın her bölümü ayrı olarak ele alınmış, en sonunda ise çalışmanın teknik açıdan bazı değerlendirmeleri yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Simon Ross Valentine, İslam, Ahmadîlik, diaspora, azınlık

ABSTRACT

In this study, Simon Ros Valentine's work *Islam and the Ahmadiyya Jama'at, History, Belief, Practice* has been reviewed. The work is valuable because it is one of the few academic studies on Ahmadiis. The study studies Ahmadiis from the early period to the present day. However, the fact that the subject of the study is so broad has caused the work to be a "general study" that does not give details about Ahmadiyya. In addition, Valentine's research on Ahmadiyya with his "sociologist" identity made itself felt throughout the work. Because he gave the theoretical framework of Ahmadiyya based on his individual experiences with the Ahmadiis, not from the works that are not difficult to access. This situation caused the information in the work to be based on highly subjective data and constitute one of the most important limitations of the work.

In this study, each chapter of the book named with *Islam and Ahmadiyya Jama'at, History, Belief, Practice*, which consists of eleven chapters, was reviewed separately, and at the end, some technical evaluations of the study were made.

Keywords: Simon Ross Valentine, Islam, Ahmadiyya, diaspora, minority

GİRİŞ

Genel olarak bütün inanç sistemlerinde ana bünyenin dini anlayışının dışında kalan dini söylem biçimleri ana bünye tarafından dışlanmış ve sıklıkla heretik/sapkın olarak kabul edilmiştir. Bu düşünce özellikle belirli bir kutsalın (kitabın) etrafında gelişen semavi dinler de çok daha belirgin olmuştur. Bu durumun tezahürleriyle İslam geleneğinde de karşılaşmıştır. Nitekim ana bünyenin inanç sistemi merkez inanç geleneği kabul edilmiş; farklı düşünce ve anlayışlar başlangıçta kelâmî tartışmalar bağlamında “bid’at” kavramıyla süreç içerisinde ise sapkın/heretik gibi kavramlarla tanımlanmaya başlamıştır.

“Bid’at” kavramından sapkın/heretik kavramına doğru geçişte ise asıl belirleyici unsur İslam akaidinin hangi yönüne ve ne şekilde müdahale edildiği belirleyici unsur olmuştur. Temel akîdevî unsurlardan olmayan “büyük günah”, “kader” gibi meselelerde merkez zümreden farklı düşünenler “ehl-i bid’at” kavramıyla itham edilirken “nübüvvet” gibi usûlü’-d-dinden sayılan esaslarda farklı yorum biçimi geliştirenler ise “heretik/sapkın” gibi kavramlarla tanımlanarak İslam’dan sapmış kişiler olarak değerlendirilmişlerdir. Bu yaklaşım biçimi İslam tarihinin sadece erken dönemiyle sınırlı kalmamış günümüze kadar benzer argümanlar/kavramlar üzerinden gelmiştir.¹

Ana bünyeden fikirleri nedeniyle dışlanan, sapkınlıkla itham edilen ve din-dışı görülen gruplar ise kendilerini Müslüman olarak tanımlamaya devam etmişler ve kendilerini ana bünye din geleneği içerisinde küçük de olsa bir yerde konumlama gayretinde olmuşlardır. İslam geleneğindeki bu genel durum Pakistan özelinde değişikliğe uğramıştır. Zira 1974 yılına gelindiğinde “din-dışı” görme fikri, Pakistan anayasasında yapılan bir değişiklikle birlikte resmi alana taşınmış ve kendisini Müslüman olarak tanımlayan dinî bir grup İslam-dışı kabul edilerek bu gruba resmi azınlık statüsü verilmiş ve bir İslam devleti içerisindeki statüleri diğer din mensuplarının seviyesine düşürülmüştür. Bu anayasa değişikliğiyle birlikte “dinî azınlık” kavramı, “din-dışılığı” da ifade eden bir anlam içeriğine sahip olmuş, azınlık kabul edilen grubun, kendisini o dinî geleneğin küçükte olsa bir yerinde konumlama olanağı kalmamıştır. İşte bu çalışmada da İslam tarihinde ilk defa resmi olarak İslam-dışı azınlık kabul edilen ilk grup olan Ahmedîlik hakkında Simon Ross Valentine’in *Islam and Ahmadiyya Jama'at: History, Belief, Practice* adlı eserinin değerlendirmesi yapılacaktır.

Sayı bakımından az olmaları ve etkinlik alanlarının düşük olması nedeniyle bir dinî azınlık grubu olan Ahmedîlik genellikle ana bünye din geleneklerinin karşısında konu edilme şansını pek elde edememiştir. Simon Ross Valentine’in *Islam and Ahmadiyya Jama'at: History, Belief, Practice* adlı çalışması da Ahmedîlik’le ilgili yapılan nadir çalışmalardan birisidir. Valentine’e gelinceye kadar birkaç tane önemli akademik çalışma yapılmıştır. Nitekim bu çalışmaların ilki Fisher’in 1963 tarihli *Ahmadiyyah: a Study in Contemporary Islam on the West African Coast*² adlı çalışması olup Ahmedîliğin özellikle Batı Afrika’daki faaliyetlerini konu edinmiş, Mirza Gulam Ahmed’in eserlerine ise yok denecek kadar az başvurmuştur. Bir diğeri Lavan’ın 1974 tarihli *The Ahmadiyya Movement: A History and Perspective*³ adlı çalışması olup Ahmedîlerin 1936’ya kadar olan kısa tarihçesini ve Hindistan’daki siyasal problemlerini konu almıştır. Ahmedîlik’le ilgili yapılan ve kendisinden sonraki çalışmalara ilham kaynağı olan yeri doldurulamayacak nitelikte özelliklere sahip olan Friedmann’ın 1989 tarihli *Prophecy Continuous Aspects of Ahmedî Religious Thought and Its Medieval Background*⁴ adlı çalışması ise Mirza Gulam Ahmed’in görüşlerinin özellikle tasavvufî arka planını konu edinmektedir. Ahmedîlerle ilgili çalışmaların bu denli az olduğu bir akademik gelenek içerisinde Valentine’in çalışması, değerlendirmeye geçmeden daha konu seçimiyle bile takdir edilmeyi hak etmektedir.

Valentine’in *Islam and Ahmadiyya Jama'at: History, Belief, Practice* isimli 2008’de yayımlanan çalışması bir giriş, on bir bölüm, sonuç, kaynakça ve kavram indeksinden oluşmaktadır. Ayrıca 262 sayfa olan çalışmanın önsözünden önce Ahmedîlerin sıklıkla kullandığı kavramların bir kavram sözlüğü de verilmiştir.

1 Muhammad Aafzal Upal - Crole M. Cusack (ed.), *Handbook of Islamic Sects and Movements* (Leiden-Boston: Brill, 2021), 635.

2 Fisher, Humphrey J., *Ahmadiyyah: a Study in Contemporary Islam on the West African Coast* (London, 1963).

3 Spencer Lavan, *The Ahmadiyya Movement: A History and Perspective* (New Delhi: Manohar Book Service, 1974).

4 Yohanan Friedmann, *Prophecy Continuous: Aspects of Ahmedî Religious Thought and Its Medieval Background* (New Delhi: Oxford University Press, 2003).

Çalışma, Mirza Gulam Ahmed'in dinî iddialarından başlayıp Ahmedîliğin tarihçesine ve modern dönem Ahmedîliğine odaklanmaktadır. Araştırma bilimsel verilerle birlikte bir sosyolog olan Valentine'in saha çalışmalarına ve gözlemlerine dayanmaktadır. Valentine verdiği bilgileri kendi anekdotlarıyla destekleyerek okuyucuya "canlı" bir Ahmedî gelenek sunmaktadır.

Valentine, çalışmasının önsözünde çalışma konusu olarak neden Ahmedîliği seçtiğini şu şekilde anlatmaktadır. Her ne kadar Müslümanların büyük bir çoğunluğu tarafından İslam-dışı olarak kabul edilseler de Batı medyasının İslam hakkındaki olumsuz prototipinden farklı kalan ve "Love for All, Hatred for None" mottosunu şiar edinerek İslam'ın yumuşak bir versiyonunu sunan dinî azınlık durumundaki Ahmedîliğin dikkatini çektiğini ve bu alanda bir akademik boşluk olduğunu fark ettiğini ifade etmektedir (s.xv-xvi). Çalışmasının konusunun ortaya çıkış öyküsünü ise İngiltere'de Yorkshire'ın Bradford bölgesinde farklı dinî geleneklerden gelen Asyalı Müslümanlarla yaşarken elde ettiği tecrübelerle dayandırmaktadır. Özellikle Ahmedîlerin "ılımlı" İslami söylemlerinin, komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerinin diğer İslami grupların kendisine mesafeli yaklaşan tavırlarına göre daha farklı geldiğini ve Ahmedîliği çalışmaya karar verdiğini belirtmektedir (s. 1-2). Bu noktada Valentine'in İslam'ın ana bünye geleneklerinden ziyade merkez-dışı geleneklerine akademik bir ilgisinin olduğunu da belirtmek gerekir. Zira İslam'ın "ılımlı" bir versiyonu olan Ahmedîlik'ten sonra İslam'ın "katı" bir yorum biçimini savunan Vehhâbilîği çalıştığını da bu bağlamda belirtmek önemlidir.⁵

Çalışmayı bölüm bazında değerlendirmeden önce Valentine'nin genel yazım stilinden bahsetmek önemlidir. Zira kitabın pek çok yerinde karşılaşılan metoforik dili ancak bu bilgi üzerinden anlamak mümkündür. Valentine'in metoforik dili deyimlere ve benzetmelere dayanmaktadır. Örnek olarak o, Ahmedîlerin organizasyonel yapısı yukarıdan aşağıya doğru sistemli bir şekilde inen bir karınca yuvası metaforu üzerinden anlatmaktadır (s. 77).

Valentine, okuyucuya deneyimlediği tecrübeyi ve edindiği bilgiyi olduğu gibi aktarmaya oldukça önem vermektedir. Bu bağlamda sıklıkla öyküleme metoduna başvurmaktadır. Nitekim Ahmedîlere yakın olabilmek için taşındığı yeni evinin soğuk oluşundan eldivenle ders çalışmak zorunda kalışına, bir Ahmedîyle konuşurken başlayan yağmurdan elindeki not defterine kadar çalışma esnasındaki pek çok şahsi deneyimini de çalışmasına aktarmıştır. Bu yönüyle çalışma akademik olsa da çalışmanın dilinin çalışmanın pek çok yerinde hikâyeleyici bir tarzda olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır (s. 5-10).

Valentine, eserinin "giriş" bölümünde Ahmedîlik'le ilgili çalışmasının çerçevesini belirlemekte ve araştırma metodunu açıklamaktadır. Çalışmasının çerçevesini Ahmedîliği doğuşundan günümüze genel olarak bir perspektif içerisinde ele almak olarak belirlemektedir (s. 1-10).

Valentine çalışmasının metodunu ise Ahmedîliği "olduğu" gibi aktarabilmek olarak açıklamaktadır. Sosyolog olmasına bağlı olarak gözlem metodunu ve deneyim sonucu elde ettiği verileri sıklıkla kullandığını ve bu verileri hangi şartlarda elde ettiğini de örnekler üzerinden anlatmaktadır. Gözlem ve deneyime verdiği önemi de giriş bölümünün de başlığı olan "kendini başkasının yerine koymak"⁶ adlı bir Amerikan yerlisi atasözyle vurgulamaktadır (s. 1).

Valentine çalışmasının asıl kaynaklarını ise İngiltere'nin Yorkshire şehrinin Bradford bölgesindeki Ahmedî nüfusun yoğun olduğu bölgede yaşadığı dönemdeki deneyimleri, Ahmedîlerin "resmi"⁷ dünya merkezleri olan Pakistan'ın Rabvah şehrindeki deneyimleri ve çalışma esnasında sürekli gittiği Ahmedî camiindeki gözlemleri olarak açıklamaktadır (s. 1-8).

Valentine'in eseri bölüm bazında incelenecektir. Bu bağlamda o, eserinin giriş bölümünde doğuşundan günümüze genel bir Ahmedî gelenek sunduğu iddiasındadır (s. 2-10). Ancak onun bu iddiası eserinin geneli

5 Simon Ross Valentine, *Force and Fanaticism: Wahhabism in Saudi Arabia and Beyond* (London: Hurst Publishers, 2014).

6 Kavramın İngilizcesi "walking in another man's shoes" şeklindedir. Ancak Türkçe'ye birebir çeviride anlam kaybı söz konusu olduğu için Türkçe'deki en yakın kullanım şekline göre tercüme edilmiştir.

7 Ahmedîlerin IV. Halifesi Mirza Tahir Ahmed'in 1984 yılında Ahmedîlere karşı çıkarılan boykot yasası neticesinde Pakistan'dan İngiltere'ye göç etmesiyle birlikte Ahmedîlerin resmi merkezleri Rabvah, fiili merkezleri ise halifenin bulunduğu Londra olmuştur.

bağlamında değerlendirildiğinde daha farklı bir durumla karşılaşılmaktadır. Zira onun çalışmasının temeli “yaşayan Ahmedilik”tir. Bu bağlamda o, Pakistan’da maruz kaldıkları sıkıntılar neticesinde göç ettikleri Batı ülkelerinde, diasporada şekillenen, değişime ve dönüşüme uğrayan bir Ahmedî gelenek sunmaktadır. Bu yönüyle eserde özellikle İngiltere’ye göç öncesindeki Ahmedî gelenekle ilgili Mirza Gulam Ahmed döneminden başlamak üzere oldukça sığ/dar bir değerlendirme söz konusudur. Benzer durum inançlarıyla ilgili konular için de geçerlidir.

Valentine, “İsa’nın Mezarının İzinde” adlı birinci bölümde Mirza Gulam Ahmed’in Hz. İsa’yı çarmıhtan kurtaran, Hint’e yolculuk yaptıran ve onun için Keşmir, Srinagar’da bir mezar inşasına dayanan görüşlerinin izini sürmektedir (s. 11-15). Hatta onun bu fikirlerinin fiziki izlerini sürmek için Srinagar’a kadar da gitmektedir (s. 11). Valentine’nin sonunda vardığı netice ise onun bu görüşlerinin temelini Nicolas Notovitch’in *The Unknown Life of Christ* adlı eserden aldığı düşüncesidir (s. 20).

Valentine’nin Ahmedilik’le ilgili eserine Mirza Gulam Ahmed’in mesihlik/kurtarıcılık iddiasıyla başlaması oldukça ilginçtir. Zira Valentine Hristiyan bir araştırmacı olduğundan Mirza Gulam Ahmed’in Hristiyanlardan ayrıştığı yönünü dikkate alarak en belirgin iddiasının mesihlik/kurtarıcılık iddiası olduğunu düşünmektedir (s. 25-28).⁸ Ancak Ahmedîlerin içerisinden çıktıkları İslam geleneğinde Mirza Gulam Ahmed’i diğer Müslümanlardan ayıran en tartışmalı görüşü “nübüvvet” iddiasıdır. Valentine’in zihin dünyasında İslam geleneğindeki “nübüvvet” anlayışının mahiyeti tam olarak bulunmadığından Müslümanların Ahmedîlere tepkisinin nedenini tam olarak anlayamamaktadır. Benzer şekilde Friedmann da Mirza Gulam Ahmed’in nübüvvet iddiasına Müslümanlardan gelen tepkileri açıklamakta güçlük çekmektedir. Tabii her iki araştırmacının özellikle de Valentine’in muhatap olduğu Ahmedî kitlenin Mirza Gulam Ahmed’in fikirlerinden, Batı’da kabul edilebilirliğin bir aracı olarak yıkıcı formlarla sunulan “mehdilik” düşüncesinden ziyade olumlu imajlarla sunulan “İsa Mesih” figürü üzerinden mesihlik iddiasını ön plana çıkarması belirleyici olmuş olmalıdır.⁹

“Ahmedilik ve Kurucusu Mirza Gulam Ahmed” adlı ikinci bölüme Valentine İslam geleneği içerisinde bütünlük olmadığına yönelik görüşleriyle başlamaktadır. Bir ön-kabulle Müslümanların tek bir yapı gibi görünseler de 73 fırka rivayetine atıf yaparak 73 farklı gruptan oluştuklarını iddia etmektedir (s. 32). Ahmedîliğin de bu gruplardan birisi olduğunu belirtmektedir. Valentine bölüm boyunca Ahmedîlerin “hakiki İslam” kavramıyla, kendilerini yeni bir din veya oluşum olarak görmedikleri sadece İslam’ı yenileme amaçlarının bulunduğu düşüncesini tartışmaktadır (s. 32-33). İlginçtir ki Ahmedîlerin kendisini sürekli İslam geleneği içerisinde konumlama gayretinden bahsetse de, bu bölümün pek çok yerinde Ahmedîleri çeşitli Hristiyan gruplarla kıyaslayarak ve ilişkilendirerek de anlatmaktadır (s. 38).

Valentine, Ahmedî doktrininin temellerini ana bünye İslam geleneğiyle farklı kalan akîdevî yönlerini ve Müslümanlar tarafından “mürtet” olarak görülme örneklerinden tartışmaktadır. Her ne kadar ana bünye tarafından heretiklikle ilişkilendirilseler de, Ahmedîlerin 12 milyon, 41 milyon, 180 milyon şeklinde sayılar vererek sayılarını sürekli artırma çabasını da özellikle ön plana çıkarmaktadır (s. 37).

Valentine yine ikinci bölümde Ahmedîliğin kurucusu Mirza Gulam Ahmed’i konu etmekte; onun hayatını ve fikirlerini oldukça kısa bir şekilde açıklamaktadır (s. 41-52). İlginçtir ki Valentine bu bölümde yüz sene önce yaşayan Mirza Gulam Ahmed’in hayatını ve temel fikirlerini verirken günümüzdeki Ahmedîlerin Mirza Gulam Ahmed algısıyla bir arada vermektedir. Bu durum da Mirza Gulam Ahmed’in bizatihi kendi gerçekliğiyle mezhebin ona dair algısının iç içe geçmesine ve hakiki Mirza Gulam Ahmed kimliğinin anlaşılmasına engel olmaktadır.

Valentine ayrıca bu bölümde Kadiyan’dan özel olarak bahsetmekte, Ahmedîlerin kutsiyet atfettiği bu yere verdikleri maddi-manevi önemi bizatihi kendi “Kadiyan” deneyimi üzerinden anlatmaktadır. Bu noktadaki en dikkat çekici yorumu ise Hristiyan bir bakış açısıyla Kadiyan’ı Ahmedîlerin “beytüllâhim”i ola-

⁸ Benzer bir yaklaşım Friedmann’da da söz konusudur. O da Ahmedîlerin ayırt edici inancının “mesihlik/kurtarıcılık” düşüncesi olduğunu iddia etmektedir. Konu hak. bkz. Friedmann, *Prophecy Continuous*, 112.

⁹ Halide Rumeysa Küçüköner, *Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedîlerin Mirza Gulam Ahmed Telakkisi* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2018), 365-366.

rak tanımlaması ve Hristiyanların peygamberleri Hz. İsa'nın doğduğu yere verdikleri önemle ilişkilendirmesidir (s. 39).

Valentine oldukça uzun olan ikinci bölümde ayrıca kısa bir Ahmedî tarihi de vermektedir. Ancak onun verdiği tarih daha çok Ahmedîlerin o dönemin Hindistan'ında yaşadıkları politik ve dinî problemlere odaklanmaktadır. Zira o, Mirza Gulam Ahmed'i Müslümanlarla, Hristiyanlarla, Hindularla yaptığı tartışmaları siyasal ve dinî problem çerçevesinde değerlendirmektedir (s. 43-45, 50).

Valentine'in kronolojik bir akışın ve konu bütünlüğünün oldukça sıkıntılı olduğu ikinci bölümünde ciddi kurgusal problemler söz konusudur. Zira hiçbir başlıklandırmanın yapılmadığı bu bölümde birbirinden oldukça farklı konular işlenmiştir. Bu durum da konular arası geçişlerde büyük anlam kayıplarının yaşanmasına ve konuların tarihsel akışlarının verilmesinde kronolojik hatalar yapılmasına neden olmuştur.

Valentine "Ahmadiye Cemaati'nin Tarihi" adlı üçüncü bölümde oldukça kısa olarak halife isimleri bazında Ahmedî tarihinden bahsetmektedir. Özellikle ikinci halifenin seçimi sürecinde yaşanan Kadiyânî-Lahorî şeklindeki ayrılığı detaylandırmadan anlatmaktadır (s. 55-57). Bu ayrılığı ise daha çok İngiltere'de ve Pakistan'da Kadiyânîlerle ve Lahorîlerle yaşadığı tecrübeler çerçevesinde vermektedir (s. 62-64). Yine erken dönemdeki bilgi ve algıları günümüz bilgi ve algıları üzerinden tartışmaya çalışmaktadır.

Valentine üçüncü bölümün devamında Ahmedîlerin kendilerini İslam'ın ana bünyesi içerisine dahil etme çabalarını konu etmektedir. Bu bağlamda dünya çapında bilinen ve İslam'ın olumlu bir algıyla sunulmasına katkıda bulunan kişilerin ve sanatçıların isimlerini vermektedir. Bu noktada özellikle Müslümanlara ilk Nobel ödülünü kazandıran bir Ahmedî olan Muhammed Abdüsselam'ın ismini ön plana çıkarmaktadır (s. 75).

Valentine "Karıncalardan İlham Almak': Yapı ve Organizasyon" adlı dördüncü bölümde Ahmedîliğin kurumsallaşma süreci bağlamında geliştirdiği yukarıdan aşağıya doğru sistemli bir şekilde inen organizasyonel yapısını kısaca ele almaktadır. Sistemin yukarıdan aşağıya doğru sistemli çalışma biçimini oldukça ilgi çekici bulmaktadır (s. 77). Bu bölümde finansal gelirlerinden bahsetmektedir (s. 98-100). Ayrıca bir Ahmedî kimliğinin oluşmasında ve devamlılığının sağlanması noktasında önemli bir misyonu icra eden Ahmedîlerin yıllık toplantıları olan "Calsa Salana"dan da özel olarak bahsetmektedir (s. 77-80).

Valentine "Allah'ı Hatırlamak': Camide Yaşam" adlı beşinci bölümde hemen her bölümde sıklıkla referans yaptığı Brdaford'daki Beytü'l-Hamd camisindeki deneyimleri üzerinden Ahmedîlerin, Ahmedîliği algılama biçimlerini vermeye çalışmaktadır. Sosyolog olması bağlamında Ahmedîler'le ilgili gözlemlerini, onlarla gerçekleştirdiği mülâkatları detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Özellikle büyük bir çoğunlukla Pakistan orijinli olan Ahmedîler açısından diasporada, anavatandan uzakta yaşamının getirdiği zorluklar neticesinde "camideki yaşam"ın sadece dinsel içerikli özellikler taşımadığını aynı zamanda bir Ahmedî kimliğinin ortaya çıkarılmasında ve devamlılığının sağlanmasında da önemli bir misyonu icra ettiğini savunmaktadır (s. 101-106).

Valentine "Ahmedî İnancı ve Öğretisi" adlı altıncı bölümde özellikle Ahmedîlerin Mirza Gulam Ahmed merkezli gelişen din anlayışına odaklanmaktadır. Bu düşüncesini de Mirza Gulam Ahmed'in nübüvvet inancı üzerinden temellendirmektedir. Bu bölümde İslam'daki "hatemennebiyyin" inancının her türlü nebilik kapısını kapatan formunu örneklerle açıklamaktadır (s. 129-131). Mirza Gulam Ahmed'in ise aslında şârî' olmayan bir nebilik formu sunduğunu yine örneklerle temellendirmeye çalışmaktadır (s. 13-134). Ancak İslam geleneğinin nübüvvet tasavvurundaki "son peygamberlik" mefhumunun içeriğini çok da iyi anlayamadığından, bu mefhumu Hristiyanların Hz. İsa'nın dünyaya tekrar dönmesine dair inancına benzer şekilde algılamaktadır (s. 135-138). Bu bağlamda o tasavvufta da, Hz. Muhammed'den sonra nebilik düşüncesinin gündeme gelmesini bu duruma delil olarak sunmaktadır (s. 132-137).

Valentine altıncı bölümün sonunda ise Pakistan'da yaşadıkları sıkıntılar neticesinde Batı ülkelerine doğru göç eden Ahmedîlerin, Ahmedî inanç ve öğretisini daha fazla geliştirme ve sahiplenme imkânı bulduğunu savunmaktadır (s. 144).

“Ahmedîlik: Bütünleşme/Uyum ve İnancı Koruma”¹⁰ adlı yedinci bölümde Valentine Ahmedîlerin anavatanlarından göç ettikten sonra Batı’yla hızlı bir şekilde “bütünleşme” faaliyetlerini konu edinmektedir. Özellikle anavatanlarından göç etmenin kendilerine sahip çıkan bu topraklara bir vefa borcu hissi uyandırdığını belirtmektedir (s. 160). Ancak bu durumun da Ahmedî inançlarının korunması noktasında ayrı bir hassasiyet geliştirerek inançlarını koruma hususunda ciddi çaba gösterdiklerini anlatmaktadır. Bir önceki bölümde de vurgulandığı gibi inançlarını sahiplenme meselesinin Ahmedî öğretisinin gelişmesi noktasında bir farkındalık yarattığını ancak Batı’ya yerleşmeyle birlikte engellenemez bir sekülerleşmenin yaşanmaya başladığını da ifade etmektedir (s. 155-157).

Valentine “Kadın ve Aile” isimli sekizinci bölümde Ahmedî gelenekteki aile mefhumunu yine Bradford’daki Ahmedî cemaat arasında yaptığı gözlemler üzerinden anlatmaktadır. Ahmedîlerin aile mefhumunun geleneksel İslam’la uyumlu olduğunu, ailenin, merkezinde babanın yer aldığı ataerkil bir sistemle yönetildiğini belirtmektedir (s. 172, 185-186).

Ahmedîlik’teki “kadın” algısını ise yine Ahmedî cemaat içerisindeki gözlemlerine dayandırmaktadır. Konuya Ahmedîlerin kadın algısını İslam geleneğiyle mukayese ederek başlamaktadır. Nitekim İslam’ın kadını onurlandığı düşüncesinin yaygın bir şekilde Ahmedîler tarafından da sahiplenildiğini ifade etmektedir (s. 171-172). Ahmedîlerin de İslam geleneğindeki gibi kadının başını örtmesini ve vücudunun görünen kısımlarını kapatması gerektiğine inandıklarını belirtmektedir. Ancak deneyimlediği cemaat içerisindeki orta yaşın üzerindeki Ahmedî kadınların, kökenlerinin Pakistan orijinli olması bağlamında başörtüsü yerine başın büyük bir bölümünün üzerinden uzun bir örtü atılarak giyinen klasik Asya kıyafeti giydiğini ifade etmektedir. Genç jenerasyon arasında ise Asya tipi kıyafetlerden ziyade Batılı kıyafetlerin tercih edildiğini belirtmektedir. Hatta bu yüzden bu kadınların eleştirildiğini de söylemektedir. Batı’daki genç Ahmedî kadın nüfusunun ise eğitilmiş, çalışan, seküler bir kadın kimliği sunduğunu belirtmektedir (s. 174-177).

Valentine’in Ahmedî kadın kimliğine dair gözlemleri sadece Batı’daki kadına dair olsa da değerlendirmelerinin genel olarak Ahmedî kadınlara yönelik olması “gerçek bir Ahmedî kadın” kimliğinin sunulmasına imkân vermemiştir. Ancak Ahmedî Batılı kadın kimliğinin sunulmasında önemli bilgiler vermiştir.

Valentine “‘Kalem Kılıç’tan Daha Güçlüdür’: Ahmedîlik ve Cihad” adlı dokuzuncu bölümde, eserinin başından itibaren aralarda verdiği Ahmedîlerin cihad karşısındaki negatif tutumlarını bir arada vermektedir. Bölüm yine Bradford’daki Ahmedî camisindeki deneyimlerine dayanmaktadır. İlginçtir ki bölüm, 11 Eylül’den hemen sonra bu Ahmedî camisinde yaşadığı tecrübeyle başlamaktadır. Ahmedîlerin yaşananlardan ne kadar acı duyduğunu oldukça sempatik ifadelerle anlatmaktadır. Ahmedîlerin cihadı reddeden tavırlarından sonra ise 20. yüzyıl boyunca İslami cihatçı örgütlerin cihat adı altında giriştikleri eylemleri kronolojik olarak pek çok örnek üzerinden açıklamaktadır. Bölümün sonunda da örtük bir şekilde cihatçıların bir nevi insan öldürmeyi İslam’ın bir emri olarak düşündüklerini ve bunu reddeden Ahmedîleri ise İslam-dışı kabul ettiklerini belirtmektedir (s. 189-197).

Valentine “‘Tebliğ ve Da’va’: İslam’ı İyileştirme” adlı onuncu bölüme Ahmedîliğin erken dönemden itibaren bütün dinleri birleştirme ideali bağlamında yayılmacı /misyoner özellikli bir dinî yapılanma olduğunu belirterek başlamaktadır. Ahmedîlerin sistemli bir yayılmacı politikaya sahip olduklarını ve her yıl kendilerine belli bölgeleri, hedef nokta olarak tanımladıklarını söylemektedir. Ayrıca her bölge için de daha lokal özellikli tebliğ planları oluşturduklarından bahsetmektedir. Bu bağlamda, tebliğ faaliyetleri için yıllık bütçeden ayrılacak payın da daha bütçe planlaması aşamasında belirlendiğini ifade etmektedir. Ahmedîlerin tebliğ faaliyetlerine dair yöntemlerini de yine bu bölümde anlatmaktadır (s. 211- 218).

Valentine “‘Ahmedîler’: Zulüm Gören İnsanlar” adlı on birinci bölümde Ahmedîlerin inançlarından dolayı özellikle Pakistan’da uğradıkları ayrımcılığı konu etmektedir. Bölüm özellikle Ahmedî tarihi boyunca Pakistan devletinin “Ahmedîlerle mücadelesi”nin kronolojik bir sunumuna dayanmaktadır. Ahmedîlerin akîdevî bir problemden siyasal bir soruna dönüştükleri “1953 olayları”yla başlayıp 1974’te İslam-dışı azınlık ilan edildikleri ve 1984’teki boykot yasasıyla inanç özgürlüklerini neredeyse yitirdikleri bir dönemin

10 Kavram “integration” şeklinde geçmektedir. Metnin kavramsal anlamı “bütünleşme” şeklindedir. Ancak burada Ahmedîlerin Batı geleneklerine “uyum” sağlarken inançlarını koruma çabasından bahsedildiği için her iki anlam bir arada verilmiştir.

kısa bir tarihçesini içermektedir (s. 228-232). Bununla birlikte Pakistan'dan İngiltere'ye siyasi ilticayla gelen; cami ve çevresinde tanıştığı Ahmedîlerin Pakistan'da yaşadıkları acı tecrübeleri anlatmaktadır (s. 235-239). Ayrıca dünyanın farklı noktalarındaki Ahmedîlere karşı gerçekleştirilen eylemlerden de bahsetmektedir (s. 228). Bölümü ise Mirza Gulam Ahmed'in müntesiplerine inançlarından dolayı maruz kaldıkları baskılar için sabırlı olmalarını ve kendilerine kötülük yapanlara iyilikle muamele etmelerini tavsiye ettiği sözlerle bitirmektedir (s. 239-240) Bu tutumuyla da Ahmedîlerin ılımlı İslam geleneği sunduklarını örtük bir şekilde vermektedir.

Valentine on ikinci ve son bölüm olan "Sonuç ve Yorum" adlı bölümde Ahmedîliğe karşı genel bir değerlendirme yapmıştır. Valentine bu bölümü Ahmedîlerin 73 fırka rivayeti bağlamında kendilerini fırka-nâciye olarak değerlendirmeleri ve bu bağlamda kendilerini "hakiki İslam" olarak görmeleri üzerinden temellendirmiştir (s. 241-242).

Valentine eserinde Ahmedîlerle ilgili pek çok farklı konudan bahsetmiş olsa da sonuç ve değerlendirme kısmının neredeyse tümünü Ahmedîlerin Müslümanlar tarafından Nusayrîler, Bahailer ve Dürzîler gibi heterodox görülmelerine ve Müslüman kabul edilmemelerine dair örneklere ayırmıştır (s. 241). Ahmedîlerin de bu duruma tepkilerini yine örnekler üzerinden açıklamıştır (s. 244-245). Bölümün sonunda ise gözlemleri bağlamında şahsi kanaatini vererek Ahmedîlerin dindar inançlı Müslümanlar olduklarını ve hiçbir dinî yaşantısı olmayan ve ahlaki zaafı olan kişilerin Müslüman kabul edildikleri hâlde Ahmedîlerin Müslüman kabul edilmemelerinin büyük bir ironi olduğunu ifade etmiştir (s. 246-247).

Valentine'nin eserinin bölüm bazında değerlendirilmesi yapıldıktan sonra kitabın genelinde karşılaşılan bazı teknik hususlardan da bahsetmek eserin analizi açısından önemlidir. İlk olarak belirtilmesi gereken Valentine'in Kadiyânî ve Lahorî şeklindeki problemlili kullanım şeklidir. Zira Ahmedîlik'le ilgili akademik araştırma yapılırken ilk anlaşılması gereken husus ana bünye Ahmedîliği, Kadiyânî Ahmedîliğin temsil ettiği ve II. Halife Mirza Beşiruddin Mahmud Ahmed'in halife seçildiği 1914 yılıyla birlikte başlayan Ahmedîliğin, Kadiyânî Ahmedîlik olduğudur. Ki bu grup günümüzde "Ahmediye Cemaati" ismiyle anılmaktadır.¹¹ Ancak Valentine "Ahmedîlik", "Kadiyânî Ahmedîlik", "Ahmediye Cemaati" ve "Lahorî Ahmedîlik" ifadelerini çok da özenli kullanmamıştır. Zira Valentine'in anlattığı tarihçe, inanç ve öğretisi neredeyse tamamen Kadiyânî Ahmedîliğe dairdir. Ancak Valentine bazı örneklerini Kadiyânî bazı örneklerini ise Lahorî Ahmedîlik'ten vermiştir. Bu durum da eserinin çerçevesinin tam olarak çizilememesinden kaynaklanmıştır. Muhtemelen çalışmasına Ahmedîliği her yönüyle ele aldığı iddiasıyla başlamasından hareketle bu şekilde muğlak bir metodu benimsemiştir. Ancak onun bu yaklaşımı sanki iki grubun genel hatlarıyla birbirine benzer özelliklere sahip olduğuna ve sadece bazı detaylarda farklılıklarına yönelik bir intiba uyandırmaktadır. Bu durum da Ahmedî geleneğin doğru bir şekilde yansıtılamamasına neden olmaktadır. Ancak 50-90 bin civarındaki sayılarıyla Lahorî Ahmedîlerin 10-15 milyonluk Kadiyânî Ahmedîler karşısında bir Ahmedî gelenek oluşturmakta neredeyse hiçbir şanslarının olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Valentine'in eseriyle ilgili vurgulanması gereken diğer bir husus çalışmanın kapsamının oldukça geniş tutularak birbirinden oldukça farklı ve tek ortak noktaları Ahmedîlik olan konulardan oluşmasıdır. Bu durum çalışmada ciddi bir konu bütünlüğü sorunu yaratmıştır.

Valentine'in Ahmedîlerle ilgili eserine dair dikkati çeken bir diğer hususta eserin bölümlerinin diziliş sırasındadır. Valentine'in eseri boyunca "tarihsel Ahmedîlik" ile "yaşayan", "canlı" Ahmedîliği birleşik bir şekilde sunduğunu bu durumun da gerçeklik ile mezhebî algının birbirine karışmasına sebep olduğunu önceden söylemiştik. Nitekim Valentine'nin bu yaklaşımı bölümlerin dizilişine de yansımış, bölümler, içerikleri gibi çok da özenli bir şekilde verilmemiş/ele alınmamış ve Ahmedî geleneğin oluşum süreci erken dönemden, modern döneme, modern dönemden erken döneme geçişler şeklinde verilmiştir. Ancak Valentine önce teorik bölümleri verip arkasından pratikteki yansıması bağlamında yaşayan, canlı Ahmedîliği vermiş olsaydı, emeklerini eserine çok daha iyi yansıtabilmiş olurdu.

11 Ahmedîliğin isimlendirme süreçleri hak. bkz. Halide Rumeysa Küçüköner, "Kadiyânîliğin İsim ve İçerik Bakımından Kendisini Konumlandırma Problemi", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi/Journal of Oriental Scientific Research (JOSR)* 11/2 (24) (Ağustos 2019), 669-683.

Valentine'in eseriyle ilgili vurgulanması gereken diğer bir husus ise yazarın "sosyolog" kimliğinin esere olması gerekenden fazla yansımalarıdır. Zira Valentine Ahmedîlikle ilgili temel hususları verirken dahi kendi gözlemlerine ve tecrübelerine başvurmuştur. Bu yüzden eserde Mirza Gulam Ahmed'in eserlerine referans yok denecek kadar azdır. Aynı şekilde Mirza Gulam Ahmed'den sonraki halifelere referanslar da sadece birkaç eserle sınırlıdır. Eser daha çok Ahmedîler tarafından yazılan eserler ve kendisinden önceki akademik çalışmalar üzerinden yapılandırılmıştır.

Sonuç olarak denilebilir ki Valentine, *Islam and Ahmadiyya Jama'at: History, Belief, Practice* adlı eseriyle akademik sahada çok da fazla çalışılmamış bir alanda çalışmış olmanın getirdiği sınırlılıklarla pek çok noktada karşılaşmıştır. Ancak onun bu çalışması Ahmedîliği tekrardan hatırlatarak kendisinden sonraki araştırmacılara yol gösterici olmaktadır. Valentine'in bu çalışması, sadece konu seçimiyle bile dahi büyük bir övgüyü hak etmektedir.

KAYNAKÇA

- Fisher, Humphrey J., *Ahmadiyyah: a Study in Contemporary Islam on the West African Coast*. London, 1963.
- Friedmann, Yohanan. *Prophecy Continuous: Aspects of Ahmedî Religious Thought and Its Medieval Background*. New Delhi: Oxford University Press, 2003.
- Küçüköner, Halide Rumeysa. "Kadiyânîliğin İsim ve İçerik Bakımından Kendisini Konumlandırma Problemi". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi/Journal of Oriental Scientific Research (JOSR)* 11/2 (24) (Ağustos 2019), 669-683.
- Küçüköner, Halide Rumeysa. *Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedîlerin Mirza Gulam Ahmed Telakkisi*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2018.
- Lavan, Spencer. *The Ahmadiyya Movement: A History and Perspective*. New Delhi: Manohar Book Service, 1974.
- Muhammad Aafzal Upal - Crole M. Cusack (ed.). *Handbook of Islamic Sects and Movements*. Leiden-Boston: Brill, 2021.
- Valentine, Simon Ross. *Force and Fanaticism: Wahhabism in Saudi Arabia and Beyond*. London: Hurst Publishers, 2014.